

کارکرد مودت و رحمت در زندگی اجتماعی از دیدگاه آیات و روایات

زیب افشاری^۱

چکیده

پیچیدگی نظام اجتماعی انسان و مشکلات متعددی که بهزیستی اجتماعی را تهدید کرده، امر مدیریت اجتماع را بسیار سخت نموده است به گونه ای که قانون به تنهایی توانایی حل و فصل همه مشکلات اجتماعی را ندارد؛ لذا دین اسلام مجموعه‌ای از آموزه های اخلاقی را در حل و فصل مشکلات و مسائل اجتماعی انسان به کار بسته است. شناسایی این آموزه ها و شناخت دقیق از مفاهیم واژگان کلیدی آن در فهم و شناخت حداکثری آموزه های دینی موثر است. رحمت به عنوان یکی از این واژگان کلیدی معرفی شده که اعم از انفعالات درونی انسان مانند ترحم، دلسوزی، مهربانی است و شامل هر گونه رفتار ایثارگرانه‌ای که بدون چشم داشت جهت جبران نقص و ضعف انجام گیرد، می باشد. مولفه رحمت در روابط اجتماعی آثار تربیتی نیز به دنبال دارد که تاثیر شگرفی بر بهزیستی اجتماعی میگذارد. در این پژوهش سعی شده با روش توصیفی-تحلیلی با مطالعه منابع مکتوب کارکرد مودت و رحمت در زندگی اجتماعی از دیدگاه آیات و روایات را مورد بررسی قرار دهد. یافته ها حاکی از آن است که مودت و رحمت به عنوان عامل اساسی همبستگی در اجتماع و خانواده که سلولی از جامعه بزرگ بشری است نام برد. تحقیق حاضر تحت عناوینی همچون جایگاه و نقش مودت و رحمت در خانواده، جلوه های مودت و رحمت، آثار تربیتی رحمت در حوزه اجتماعی، رحمت توسعه روابط و همبستگی اجتماعی و... به بررسی این موضوع پرداخته است. کلید واژه: مودت، رحمت، روابط اجتماعی، اجتماع، خانواده، دوستی

^۱.دانش آموخته سطح ۲ حوزه علمیه معصومیه سلام الله علیها

مقدمه

ایجاد آسایش و امنیت دو نعمت بزرگی است که همواره بشر در تعاملات و زندگی فردی و اجتماعی خود به دنبال کسب آن بوده است. خداوند نیز که مخلوق و مدبر جهان هستی است انسان را در کشاکش های این تعاملات تنها نگذاشته و برنامه جامعی توسط انبیای الهی برای هدایت او فرستاده است. این برنامه جامعه را میتوان از کتاب قرآن که معجزه پیغمبر خاتم (ص) میباشد و همچنین از سیره و سلوک پیامبر که «لا ینطق عن الهوی» میباشد و اهل بیت معصومین علیهم السلام برداشت کرد.

مودت و رحمت دو مولفه مهم در تقویت عواطف دینی است که مورد سفارش آیات و سیره معصومین علیهم السلام میباشد. با توجه به روحیه آزادی بخش انسان که امکان اجبار او در تمام عرصه های فردی و اجتماعی نیست و اجبار و اعمال قوانین سختگیرانه لاجرم او را به هنجارشکنی در بلند مدت میکند. از اینرو جامعه انسانی نیازمند به دو مولفه مودت و رحمت در حوزه زندگی اجتماعی میباشد.

حال این سوال مطرح میشود که کارکرد مودت و رحمت در زندگی اجتماعی از دیدگاه آیات و روایات چه میباشد؟ که برای مزین شدن انسان به این دو مولفه ابتدا بایستی مفاهیم آن به خوبی شناسایی شود. اکثر مردم گمان می کنند که رحمت به معنای داشتن احساس مهربانی، ترحم و دلسوزی نسبت به فرد یا چیزی است که دچار درد و رنجی شده است. این در حالی است که با یک بررسی دقیق معنای ژرف تر و گسترده تر از واژه رحمت به دست می آید.

این موضوع در علوم مختلفی نظیر تفسیر، لغت، جامعه شناسی، روان شناسی قابل بررسی میباشد که مقاله حاضر از نظر بررسی آیات و روایات با نگاه تفسیری به این موضوع پرداخته است.

به لحاظ پیشینه تحقیق از جمله پژوهش های مرتبط با عنوان تحقیق می توان به مقالات تحلیل تربیتی-روان شناختی آرامش خانواده در پرتو مودت و رحمت با نگاهی به هرم سه بعدی نفس انسان از سید احمد

رهنمایی و کتاب حقوق معنوی زوجه و رابطه آن با مودت و رحمت از طاهره سترک اشاره کرد . در این پژوهش های انجام شده تنها به بررسی دو مولفه مودت و رحمت در خانواده و ارتباط همسران پرداخته شده است.

در کتب روایی نیز از معصومین علیهم السلام مطالبی به صورت پراکنده در ارتباط با مودت و رحمت بیان شده است. اما این پژوهش با نگاه وسیعتری به موضوع مودت و رحمت پرداخته و آن را در سطح گسترده تری در نظام اجتماعی و جامعه که خانواده تنها یکی از سلول های تشکیل دهنده آن است، مورد بررسی قرار داده است تا کارکرد دو مولفه مودت و رحمت در زندگی اجتماعی را در بین مطالب و آثار پراکنده کشف کند .

۱- معناسازی

۱-۱- معانی لغوی رحمت

(رَحْمَت) به فتح راء و سکون حاء و فتح میم از واژگان قرآن کریم به معنای مهربانی است.

رحمت مأخوذ از تازی است و به معنی بخشایش و مهربانی و مرحمت و شفقت و عفو و مغفرت و

آمرزش و باران.^۱

همچنین رحمت به معنی نبوت، آمده است؛ قوله تعالی: یختص برحمته ای بنبوت^۲ در لسان العرب، رحمت

در مورد انسان به معنی نرم دلی و عطوفت و رحمت خدا به معنی عطوفت و نیک و رزق است.^۳

راغب اصفهانی در مفردات گوید: رحمت از جانب خدا، انعام و تفضل و از آدمیان مهربانی و عاطفه است.^۴

درکشاف اصطلاحات الفنون آمده است که رحمت لغتی است بمعنی رقت قلب و انعطاف که اقتضای تفضل

و احسان دارد.^۵

۲-۱- معنای اصطلاحی رحمت

کلمه (رحمت^۶) به معنای تأثر قلب است که از مشاهده ضرر و یا نقص در دیگران به آدمی دست می دهد

و آدمی را وا می دارد که در مقام جبران ضرر و اتمام نقص او برآید رحمت، از صفات خداوند بوده و

۱. نفیسی، ناظم الاطباء، جلد سوم، ص ۱۶۴۰.

۲. لغت نامه ی دهخدا؛ جلد ۲۵، ص ۳۱۲.

۳. ابن منظور، لسان العرب، ص ۱۷۴.

۴. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن و غریب قرآن، ص ۱۹۱.

۵. کشاف اصطلاحات الفنون، به نقل از لغت نامه دهخدا، جلد ۲۵، ص ۲۱۵، ۱۳.

۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۹۱.

مقابل غضب می باشد. رحمت در انسان به معنای دل نازک بودن و در خداوند به معنای روزی دادن و احسان و عفو و بخشش است.

۳-۱- معنای لغوی مودت

موده: مهربانی، تاثیر، عاطفه، مهر، ابتلاء، خاصیت، علاقه، همراهی، همدمی، وفاداری، رفاقت. مودت از ماده "ود" (به ضم و فتح واو) به معنای دوست داشتن چیزی، همراه با تمنی (آرزوی) تحقق آن است.^۱

. مودت، ضد عداوت، از یاران عقل و از جمله ارزش‌هاست: «الْمُودَّةُ وَضِدَّهَا الْعَدَاوَةُ»

۴-۱- معنای اصطلاحی مودت

مودت ضد عداوت به معنای دوست داشتن چیزی، همراه با آرزوی تحقق آن است. مودت^۲، محبت شدیدی است که ابراز می شود و به اطاعت و الگوبرداری از محبوب منجر می شود. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان می فرماید: کلمه مودت تقریباً به معنای محبتی است که اثرش در مقام عمل ظاهر باشد، در نتیجه نسبت مودت به محبت نسبت خضوع است به خشوع.

۱. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ص ۸۶۰
۲. فیاض بخشی و محسنی، ولایت و امامت از منظر عقل و نقل، ج ۵

۸-۲- رحمت توسعه روابط و همبستگی اجتماعی

همانطور که گفته شد اگر رحمت در سطح روابط اجتماعی و در جامعه حکم فرما باشد برکات فراوانی می تواند داشته باشد، یکی دیگر از این برکات جلوگیری از گسست روابط و رغبت افراد جامعه برای ارتباط با یکدیگر است. بخاطر همین رحمت پیامبر بود که مردم دور ایشان جمع می شدند و با او ارتباط می گرفتند، هرچند کوتاهی ها و نافرمانی ها و بی ادبی های بسیاری نسبت به پیامبر وجود داشت ولی ایشان بخاطر رحمتی که خداوند به او عنایت کرده بود جاذبه ای حداکثری و دافعه ای حداقلی از خود به نمایش می گذاشتند. به همین سبب قرآن کریم ایشان را الگویی کامل برای همه بشریت بخصوص مومنین می داند و ایشان را اینگونه وصف می کند:

«وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ؛ و در حقیقت تو به نیکو خلقی عظیم آراسته‌ای.»

اگر افراد جامعه اسلامی این گونه به رسول خدا تاسی کنند و رحمت حداکثری را در خود جاری نمایند میل و رغبت آنها برای ارتباط با یکدیگر روز افزون خواهد شد و در نتیجه اتحاد و همبستگی در جامعه روبه فزونی خواهد گذاشت.

۸-۳- رحمت زمینه ساز رشد فردی و اجتماعی

به درستی میتوان ادعا کرد که بزرگتری ویژگی که فضای رحمت گونه در سطح جامعه دارد ایجاد فضای رشد و تکامل است. رحم مادر بستری بسیار مناسب برای جنین است تا تمام نیاز های او برطرف شود و به تکامل خود در این مرحله برسد و متولد شود. اگر افراد یک جامعه نیز در روابط خود به درستی رحمت را اجرا کنند باعث می شود ضعف ها به قوت تبدیل شود و فقدان ها و نقص های مادی و معنوی برطرف

^۱.سوره مبارکه قلم: ۴

و افراد جامعه زمینه رشد مادی و معنوی را پیدا کنند ، و به برکت رحمت اجتماعی گسترده مسیر تکامل خود را طی نمایند و سعادت مند این دنیا را پشت سر بگذارند .

نتیجه گیری

از جمله نتایجی که از تحقیق « کارکرد مودت و رحمت در زندگی اجتماعی از دیدگاه آیات و روایات » حاصل شد این که رحمت تنها یک شاخص فردی نیست بلکه شاخصی اجتماعی نیز هست؛ بنابراین اگر فرد با خود مهربان باشد، طبیعتاً با خانواده و جامعه خود نیز مهربان خواهد بود. عکس این قضیه نیز صادق است. خداوند متعال ما، رحیم رحما، با بندگان خود مهربان است و زین روی پیامبران و انبیای خود را برای تمام اقوام مبعوث کرد تا فلسفه زندگی یعنی رحمت را به ما بیاموزند، آن گونه که در قران کریم پیامبر خود را خطاب قرار می کند: (ما تو را تنها به خاطر رحمت فرستادیم)

زندگی اجتماعی که ما انسانها در آن قرار گرفته ایم نظام اجتماعی بسیار پیچیده ای دارد به طوری که مدیریت مسایل و مشکلات آن بسیار دشوار است ، در این اجتماع برای حل و فصل مشکلات قوانینی وضع و اجرا شود تا بتواند در کنار آموزه های دینی در این امر مهم یاریگر باشد. شناخت دقیق و صحیح آموزه های دینی و به کار بستن آنها نیازمند فهم دقیق واژگان کلیدی است نداشتن چنین فهمی ما را از آثار پر خیر و برکت آموزه های دینی محروم می کند. رحمت از آن دست واژگانی است که باید موشکافانه به معنا و تاثیر آن در جامعه دقت کرد . رحمت در هر سطحی از جامعه باید مورد دقت قرار بگیرد ، چه در روابط خرد اجتماعی و یا آنکه روابطی که در میان افراد یک جامعه وجود دارد ، با دقت در معنای رحمت و همچنین تحلیل و بررسی آیات و روایات مرتبط با رحمت در حوزه اجتماعی می توان چندین ویژگی و اثر تربیتی برای روابط اجتماعی بر شمرد که هر یک میتواند در بهزیستی اجتماعی موثر باشد . جایگاه و اهمیت رحمت و مودت در خانواده ، سطوح رحمت در روابط اجتماعی ، رحمت توسعه روابط و همبستگی اجتماعی ، رحمت زمینه ساز رشد فردی و اجتماعی ، از این دست موارد هستند .

فهرست منابع

*قرآن

۱. نفیسی، علی اکبر، «ناظم الاطباء»، انتشارات: خیام، جلد سوم، چاپ پنجم، ۱۳۴۳ش
۲. دهخدا، علی اکبر، «لغت نامه ی دهخدا» موسسه لغت نامه دهخدا، انتشارات: دانشگاه تهران، جلد بیست و پنجم، چاپ یکم، ۱۳۸۸ش
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، «لسان العرب»، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، نشر: بیروت - لبنان، چاپ یکم
۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، «مفردات الفاظ قرآن و غریب قرآن»، مترجم: خسروی حسینی، سید غلامرضا، ناشر: مرتضوی، چاپ چهارم، ۱۳۸۸ش
۵. _____، «المفردات فی غریب القرآن» دارالشامیه، بیروت - لبنان، چاپ یکم، ۱۴۱۲ق
۶. تهانوی، محمد اعلی بن علی، «کشاف اصطلاحات الفنون»، مترجم: خالدی، عبدالله، مکتبه لبنان - بیروت - لبنان، چاپ بیست و پنجم، ۱۹۹۶م
۷. طبرسی، فضل بن حسن، «مجمع البیان التفسیر المنیر»، جلد سوم، ناشر: ناصر خسرو، چاپ هشتم، ۱۳۸۴ش
۸. _____، «مجمع البیان فی تفسیر القرآن»، بیروت: دارالمعرفه، جلد دهم
۹. مقامی، مهدی، «ولایت و امامت در قرآن»، موسسه فرهنگی تدبر در قرآن و سیره، چاپ دوم، ۱۳۹۶ش؛ فیاض بخش، محمد تقی، محسنی، فرید، «ولایت و امامت از منظر عقل و نقل»، امور پژوهشی موسسه جلوه نور محمدی (ص)، ناشر: فردا، چاپ یکم، ۱۳۹۸ش

۱۰. مصطفوی، حسن، «التحقیق فی کلمات القرآن الکریم»، ج ۱۲-۱۳، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران.

۱۱. آیت الله مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، جلد شانزدهم، دارالکتب الاسلامیه، تهران

۱۲. قرشی، سید علی اکبر، «قاموس قرآن»، جلد سوم، دارالکتب الاسلامیه

۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، «تهذیب الاحکام»، جلد هفتم، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۱۱ق

۱۴. طوسی، محمد بن حسن، «تهذیب الاحکام فی شرح المقنعه للشیخ المفید رضوان الله

علیه»، تهران: دارالکتب الاسلامیه، جلد هفتم، ۱۳۶۴ش

۱۵. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، «روضه الواعظین»، قم: انتشارات رضی، چاپ اول، ۱۳۷۵ش

۱۶. کوفی، محمد بن محمد اشعث، «الجعفریات»، تهران: مکتبه نینوی الحدیثه، چاپ اول

۱۷. مغربی، ابوحنیفه، نعمان بن محمد تمیمی، «دعائم الاسلام»، جلد دوم، قم: موسسه آل البيت علیهم

السلام، چاپ دوم، ۱۳۸۵ق

۱۸. راوندی کاشانی، فضل الله بن علی، «النوادر»، تهران: بنیاد فرهنگ اسلامی کوشانپور، ۱۳۷۶ش

۱۹. حرعاملی، محمد بن حسن، «تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه»، قم: موسسه آل

البيت علیهم السلام لاحیاء التراث

۲۰. «السرائر»، جلد سوم، موسسه النشر الاسلامی

۲۱. محدث نوری، میرزا حسین، «مستدرک الوسائل»، موسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، جلد

پانزدهم

۲۲. معین، محمد، «فرهنگ فارسی»، ناشران: دبیر، بهزاد، چاپ سوم، ۱۳۹۰ش

۲۳. ابن شعبه، حسن بن علی، «تحف العقول»، قم: آل علی (علیه السلام)، ۱۳۸۲ش

۲۴. حمیری، عبدالله بن جعفر، «قرب الاسناد»، موسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴۱۳ق